

PR. MICHAEL E. MOLLOY

Apărătorul adevărului

Viața Sfântului Atanasie cel Mare

traducere de Medana Oltean
revăzută de Cătălin Grigore

Editura Iona
București, 2011

Editor: Cătălin Grigore
Redactor: Alexandra Grigore
Corector: Georgiana Huian
Copertă și DTP: Bruno Vintilă

Fr. Michael E. Molly, *Champion of Truth. The life of Saint Athanasius the Great* © St. Paul Society, Staten Island, 2003
© 2011 Editura Iona, București, pentru prezenta traducere.

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MOLLOY, MICHAEL E.**

**Apărătorul adevărului : viața Sfântului Atanasie
cel Mare / Michael E. Molloy ; trad.: Medana Oltean. -
București : Editura Iona, 2011
ISBN 978-606-92707-5-2**

I. Oltean, Medana (trad.)

235.3 Atanasie cel Mare

Soției mele, Rita

Cuvânt înainte

Au trecut aproape treizeci de ani de când am auzit pentru prima dată despre episcopul cel însuflețit din Egiptul veacului al IV-lea, pe nume Atanasie. Mi s-a făcut cunoscut dintr-un curs prin corespondență ținut de Academia de Teologie Ortodoxă Sfântul Atanasie din Goleta, California. La vremea aceea, părintele Jack Sparks, părintele Jon Braun și părintele Richard Ballew erau asistenți la Academie. Viața Sfântului Atanasie a avut o influență atât de profundă asupra lor, încât i-au închinat atât academia, cât și biserica locală. Pe „Sfântul Atanasie cel Mare” l-am întâlnit printr-un curs predat de părintele Richard Ballew despre hristologia veacului al IV-lea. Și de atunci a devenit eroul meu.

În anii care au urmat am avut mereu nădejdea că din ce în ce mai mulți oameni ar putea avea prilejul să-l cunoască pe acest sfânt minunat. Din păcate, nu a fost disponibilă o biografie a vieții sale adaptată pentru cititorul obișnuit. (Aceasta s-a datorat în parte simplei lipse de informații despre viața sa personală.) Cu câțiva ani în urmă, într-o vizită în Alaska, Episcopul Kallistos (Ware) al Angliei menționa că cel mai bun izvor încă disponibil despre viața Sfântului Atanasie era introducerea la scrierile sale din volumul al IV-lea al seriei *Părinți niceeni și post-niceeni*. M-am bucurat că aveam și eu un exemplar, însă știam că aceasta era o carte pe care cititorul obișnuit probabil că n-ar deschide-o niciodată. (Traducerea e depășită, iar formatul, greu de urmărit.) Am simțit că cineva

trebuia să scrie o versiune accesibilă a vieții Sfântului. Cu timpul, m-am hotărât să încerc eu însumi. Aveți în față rodul străduinței mele.

Nu pretind nimic original în această biografie, în afară de greșeli. Am încercat doar să-i urmez pe cei care au scris înainte de mine. În această privință, îi sunt îndatorat cel mai mult părintelui Richard Ballew pentru studiul său despre Sfântul Atanasie și disputa ariană. Le sunt recunoscător celor care m-au ajutat în răstimpul scrierii acestei cărți. Robin Armstrong mi-a dat sfaturi referitoare la redactarea finală a cărții. Mary Alice Cook a făcut corectura textului. Părintele Marc Dunaway m-a încurajat în cursul scrierii. Soția mea, Rita, și copiii noștri, Stephen și Regina, au fost foarte binevoitori îngăduindu-mi să petrec atâtea ceasuri asupra acestui proiect. În afară de ei, nu pot să nu-i amintesc pe părintele Harold și pe Barbara Dunaway, care au fost pilde atât de minunate de dragoste și autoritate creștină.

În cea mai mare parte a vieții mele de adult, Sfântul Atanasie a fost pentru mine un neîncetat izvor de însuflare. Lupta sa neînfricată de o viață pentru adevăr a izbăvit Biserica de dezastru. Pentru aceasta, fiecare creștin, fie că e conștient sau nu de acest lucru, îi datorează recunoștință. Această biografie este menită, în parte, să împlinească propria-mi datorie față de el. Dacă Sfântul Atanasie va deveni un erou pentru oricare dintre cititorii mei, această carte își va fi îndeplinit scopul.

Preot Michael E. Molloy

18 ianuarie 2003

La praznicul Sfântului Atanasie

(Notă pentru cititor: cei care doresc mai multe date istorice despre viața Sfântului Atanasie pot alege să citească mai întâi anexele.)

Introducere

Sfântul Atanasie a fost unul dintre marii cârmuitori ai Bisericii străvechi. În răstimpul veacului al IV-lea au existat mulți oameni credincioși, bărbați și femei, dar nici unul dintre ei n-a făcut mai mult ca să răspândească cuvântul lui Hristos decât acest episcop mic de statură din Egipt. Vremurile vitrege au trebuit de cei mai buni dintre oameni și de ce e mai bun din oameni - și întocmai aceasta a dobândit Biserica prin Sfântul Atanasie. Într-o vreme când Biserica se confrunta cu cea mai vicleană dintre toate ereziile, un om s-a ridicat deasupra celorlalți pentru a o combate - și a reușit acest lucru cu prisosință. De câteva ori, marea sa luptă pentru adevăr l-a adus în pragul muceniei. Dar mucenia de o clipă nu avea să fie voia lui Dumnezeu pentru viața sa. În schimb, avea să-și petreacă cei cincizeci de ani din viața de adult într-o mucenie curajoasă și nesângeroasă, luptându-se cu stăruință pentru adevărata credință creștinească.

În ultimele șaptesprezece veacuri fiecare generație de creștini l-a laudat pe Sfântul Atanasie. El este o pildă strălucită pentru toți cei ce mărturisesc dumnezeirea lui Hristos. Sfântul Atanasie a fost cel mai credincios apărător al adevărului care a existat vreodată. El s-a ridicat pentru credință când alții au căzut. Nu s-a clintit nici în fața amenințărilor împăraților. O vreme, părea că se luptă singur împotriva lumii întregi (de aici și renumita

expresie latinească: *Athanasius contra mundum*¹). Viața lui a fost subiect de legendă. Experiențele sale au fost uneori mai uimitoare decât ficțiunea. Dar, spre lauda și slava lui Dumnezeu, el a fost cât se poate de real. Pentru cei care îi cunosc viața, chiar și simpla pomenire a numelui său mișcă sufletul.

Sfântul Atanasie a fost episcop patriarhal al Bisericii din Alexandria și al întregului Egipt, slujbă în care a rămas vreme de patruzeci și cinci de ani. Ca tânăr, a îndurat cea mai mare prigoană pe care o cunoscuse Biserica. Ca episcop, s-a luptat împotriva celei mai mari erezii din toate timpurile. În toți acești ani, Sfântul Atanasie a rămas un ostaș neobosit al lui Dumnezeu. Deși mic de stat, viața sa minunată și faptele sale mărețe au luminat vreme îndelungată.

Sfântul Atanasie s-a născut în anul 298 d. Hr. în Alexandria Egiptului. Din pruncie a fost crescut de către părinții săi credincioși în căile credinței creștine. Pe când era de numai cinci ani, a început marea prigoană sub Dioclețian, care a durat zece ani. Cei care ar fi trebuit să fie anii firești ai tinereții sale au fost înghițiți în lupta pentru supraviețuire. Se petreceau lucruri cumplite. Bisericile erau pângărite și dărâmate. Creștinii erau prizonieri în chip sălbatic. Credincioșii erau întemnițați, schingiuiți și uciși în chinuri groaznice. Nici o prigoană de mai-nainte nu fusese vreodată atât de răspândită sau de sistematică. În cele din urmă, prigoana s-a sfârșit în anul 313, când Constantin cel Mare a devenit întâiul împărat creștin. Din prizonieri ce erau de către stăpânire, creștinii au devenit atunci privilegiați. În răstimpul aceluiași an, Alexandru a fost sfințit nou patriarh al Alexandriei. Tânărul Atanasie i-a atras curând atenția. Episcopul a fost impresionat de către tânăr și s-a hotărât

¹ „Atanasie împotriva lumii” (n. ed.).

să-l ia personal sub aripa sa. Sfântul Alexandru i-a îndrumat educația teoretică și i-a slujit de asemenea ca învățător în cele ale Bisericii. Sfântul Atanasie sporea în cunoaștere și înțelepciune, iar la vremea potrivită a fost hirotonit întru diacon. Îndată după hirotonie, episcopul Alexandru l-a numit arhidiaconul său personal.

O vreme, Biserica s-a bucurat de o pace foarte necesară, dar care nu avea să dăinuie. Curând o nouă năpastă s-a abătut asupra credincioșilor. De această dată atacul n-a venit din afara Bisericii, ci dinlăuntrul ei. Noua năpastă era erezia numită arianism. Arianismul a fost întemeiat de către un preot din Alexandria pe nume Arie, care susținea o teologie ce se abătea de la străvechea credință a Bisericii. Arie învăța că Hristos nu este dumnezeiescul și veșnicul Fiul al lui Dumnezeu Tatăl, ci doar o făptură zidită. Cei care i-au îmbrățișat erezia erau numiți arieni. Dictonul lor a devenit: „a fost o vreme când El nu era.” Cu alte cuvinte, ei credeau că a fost o vreme când Cuvântul și Fiul lui Dumnezeu nu ființa.

Deși arianismul a fost osândit de către patriarhul Alexandru și episcopii din Egipt, el a continuat să sporească și să se răspândească. În cele din urmă, a fost întrunit Întâiul Sobor a toată lumea pentru a se lupta cu erezia. În anul 325, peste 300 de episcopi împreună cu mulți alți reprezentanți ai clerului s-au adunat la Niceea, în Asia Mică. Deși era pe atunci numai diacon, Sfântul Atanasie a jucat un rol important în dezbateri. La Sobor episcopii au declarat arianismul erezie și au reîntărit adevărata credință a Apostolilor. Această întărire a fost rezumată de către Sobor în renumita mărturisire de credință cunoscută sub numele de Crezul niceean. Mai mult, Arie și ucenicii lui au fost osândiți. Însă acesta nu a avea să fie sfârșitul arienilor.

În anul 328 patriarhul Alexandru a murit, iar Sfântul Atanasie i-a fost ales urmaș. Ca nou patriarh al Alexandriei și Egiptului, el a lucrat cu râvnă pentru binele Bisericii, devenind cel mai credincios apărător al adevărului care fusese vestit la Niceea. Arienii au înțeles pe deplin că patriarhul le era principalul potrivnic și s-au luptat cu înfrigurare împotriva lui. Cu timpul, prin uneltiri, minciuni, urzeli și amenințări, ei și-au câștigat susținători printre ierarhii și autoritățile civile din Răsărit. În cele din urmă l-au convins chiar și pe împăratul Constantin să-l trimită pe Sfântul Atanasie în surghiun în Galia în anul 335. Acest surghiun avea să fie întâiul dintre multe. În deceniile care au urmat, el avea să fie surghiunit cu cinci prilejuri diferite pentru un total de șaptesprezece ani. Patriarhul și-a petrecut restul vieții luptând împotriva arienilor. Întru sfârșit, mulțumită lui Dumnezeu, teologia de la Niceea a izbândit. Pentru lupta sa de o viață în apărarea adevărului, Sfântul Atanasie este numit „Părintele Ortodoxiei”.

De-a lungul vieții sale Sfântul Atanasie a scris câteva cărți. Lucrarea sa *Despre întruparea Cuvântului* este una dintre cele mai reușite care s-au scris vreodată despre acest subiect. Avea numai nouăsprezece ani când a scris-o. Multe dintre lucrările sale au fost alcătuite pentru a se împotrivi ereziei ariene. Acestea cuprind *Istoria arienilor* și *Cuvânt împotriva arienilor*. Dintre scrierile sale, cea mai renumită încă din răstimpul vieții a fost *Viața lui Antonie*. Biografia marelui nevoitor al pustiei a fost un *best-seller* al vremii. Această carte a contribuit mult la susținerea monahismului. Într-adevăr, Sfântul Atanasie a avut întotdeauna un loc aparte în inima sa pentru monahi, iar ei pentru el.

Întreaga sa viață a fost una de desăvârșită dăruire lui Dumnezeu. El s-a luptat cu putere pentru credință și

nu s-a clintit niciodată în susținerea adevărului. Viața și faptele sale rămân pildă de jertfire de sine și credincioșie față de Dumnezeu. Prin strădaniile sale, arianismul a fost înfrânt și credința cea adevărată a fost păstrată. Pentru aceasta fiecare creștin îi este dator cu recunoștință. Sfântul Atanasie a fost unul dintre cei mai mari Părinți ai Bisericii străvechi. Moștenirea sa, ca un far călăuzitor, a continuat să strălucească de-a lungul veacurilor.

Anexa C

Biserica în Egipt

Egiptul nu era străin de Dumnezeu. În vremea Vechiului Legământ patriarhii Avraam și Iacov cercetaseră acest străvechi pământ. În Egipt fusese Iosif vândut ca rob, ca apoi să-și dobândească libertatea și să se ridice în putere devenind al doilea după faraon. Familia lui avea să rămână acolo. Ea a devenit o mare seminție, dar a căzut și în robie. Acolo a fost izbăvit prorocul Moisi de către fiica faraonului și, cu multe semne și minuni, a scos el poporul Israil din robia egipteană. În vremea Noului Legământ Egiptul s-a făcut adăpostire pentru Sfânta Familie. Fugind de prigoana lui Irod, Iosif și Fecioara Maria l-au luat pe pruncul Iisus și l-au ascuns acolo până a trecut primejdia și s-au putut întoarce acasă.

Potrivit tradiției, Sfântul Marcu Evanghelistul a adus creștinismul în Alexandria spre anul 61 d. Hr. Anania a fost hirotonit de el întâiul episcop al cetății. Cu timpul, atât slujirea de episcop, cât și statutul cetății, au devenit foarte importante. Episcopul a devenit patriarh peste întregul Egipt. Această țară s-a dovedit pământ roditor pentru răspândirea Evangheliei. Ideea de înviere făcea parte din credința păgână egipteană, iar acest lucru a înlesnit primirea creștinismului. Pe la începutul

veacului al III-lea, Biserica avea douăzeci de episcopi care slujeau în diferite părți ale ținutului Nilului.

Alexandria a găzduit renumita Școală din Alexandria, primul centru de studii creștine din istoria Bisericii. Întemeiată la început ca școală catehetică care să pregătească pe cei ce năzuiau spre botez, rolul ei s-a extins în timp ca să cuprindă predarea științelor, a filosofiei și a teologiei. Sfântul Clement, unul dintre cunoscuții decani ai școlii la sfârșitul veacului al II-lea, menționează că în zilele lui existau trei cursuri de studiu: un curs pentru necreștini, un curs despre morala creștină și un curs de teologie avansată. Slujbele mergeau mână în mână cu studiul. Atât dascălii, cât și elevii participau la rugăciuni, posteau și se nevoiau. Mulți au venit la Hristos prin învățăturile Școlii. A dat mulți conducători și ierarhi. Renumele său atrăgea și studenți din străinătate. Câțiva dintre dascălii ei călătoreau și predau în afara Egiptului. Una dintre învățăturile aparte ale Școlii era tâlcuirea alegorică a Scripturii (în care înțelesul figurat al unui fragment era socotit de multe ori mai important decât cel literal).

Câțiva dintre decanii Școlii erau foarte cunoscuți. Atenagora fusese filosof la Museion. Spre anul 170 d. Hr. s-a convertit la creștinism. A devenit apologet al credinței și decan al Școlii. Sfântul Clement a fost atât preot, cât și decan al Școlii. Autor al câtorva cărți, e socotit întâiul dascăl cu metodă al învățaturii creștine. Elevul său, Origen, era și mai renumit. Probabil cel mai strălucit cărturar al Bisericii străvechi, Origen a devenit decan al Școlii din Alexandria la vârsta de doar optsprezece ani. A fost un scriitor foarte prolific. Una dintre multele sale lucrări a fost Hexapla, un Vechi Legământ dispus pe șase coloane paralele cu texte evreiești și grecești. Din păcate, în ciuda multelor

sale înfăptuiri, câteva dintre ideile lui Origen erau eretice. Mai târziu, un Sobor i-a condamnat credința în pre-existența sufletelor și în mântuirea cea de obște a tuturor (apocatastaza).

Două mari prigoane au zdruncinat Biserica din Egipt în veacul al III-lea. În jurul anului 200 împăratul Sever a pornit o prigoană împotriva creștinilor din Alexandria. Au fost aduși prizonieri din întregul Egipt, pentru judecată și mucenicire. Școala din Alexandria era o țintă specială. Pentru a nu fi prinși, Sfântul Clement și câțiva dascăli au fugit în Palestina. Origen, urmașul său ca decan, își dorea mucenicia. Însă el a fost cruțat, iar tatăl său Leonida a fost ucis. Cincizeci de ani mai târziu, o prigoană mai sistematică a străbătut Împărăția sub împăratul Deciu. În această perioadă a fost mucenicit Sfântul Ciprian, episcopul Cartaginei. Apoi pacea s-a întors în sânul Bisericii vreme de patruzeci de ani.

În anul 303 a început marea prigoană a lui Dioclețian. Aceasta a năpăstuit Biserica din întreaga Împărăție până în 311 și a continuat în Egipt până în 313. Prigoana a fost atât de cumplită încât e o minune că Biserica a supraviețuit. Numai prin harul lui Dumnezeu a izbutit. Toate bisericile au fost închise. Multe au fost pângărite, distruse sau arse. Creștinismul a fost scos în afara legii. Îndeosebi preoții erau ținta oficialilor. Ei erau bătuți, biciuiți, închiși, surghiuniți, trimiși la muncă silnică, schingiuiți și uciși. Toți creștinii sufereau într-un fel sau altul. Nu mai existau locuri publice pentru slujbe și nici clerici care să le săvârșească. Din fericire, groaza a luat sfârșit odată cu convertirea împăratului Constantin cel Mare și legiuirea creștinismului.

În răstimpul prigoanei a luat naștere o grupare schismatică în sânul Bisericii din Egipt. Ea s-a ivit pe temeiul atitudinii față de cei ce se lepădaseră de

credință. Episcopul Petru al Alexandriei a avut o abordare compătimitoare și a întocmit un șir de principii călăuzitoare pentru reprimirea celor căzuți în Biserică. Însă episcopul Meletie de Lycopolis i s-a împotrivit, voind să se poarte aspru cu ei. Cei care l-au urmat s-au numit meletieni. Ruptura s-a adâncit când Meletie a început să hirotonească clerici în afara eparhiei sale și împotriva canoanelor bisericești. Meletienii erau zeloți ce se socoteau singurii „creștini curați”. Însă mai apoi și-au arătat adevărata față când s-au unit cu ereticii arieni. Gruparea lor a dăinuit câțiva zeci de ani și a fost o problemă cu care Sfântul Atanasie s-a confruntat de-a lungul întregului său episcopat.

Biserica s-a dezvoltat foarte mult în tot acest răstimp. În prima jumătate a veacului al IV-lea, sub domnia Sfântului Constantin, s-a socotit că aproape jumătate dintre egipteni erau creștini. Până la sfârșitul veacului Egiptul era probabil locul cu cei mai mulți creștini din lume. Creștinii alcătuiau un procent estimat de 80-90% din populație. În zilele Sfântului Atanasie existau câteva biserici doar în Alexandria. Unele dintre acestea erau: Sfântul Ioan Botezătorul, Sfinții Cosma și Damian, Sfântul Petru, Sfântul Marcu Evanghelistul și Sfânta Maria Doroteia.

Despre marele Atanasie

de Sfântul Grigorie de-Dumnezeu-cuvântătorul

A grăi despre el și a-l prețui pe deplin ar fi poate o sarcină prea mare... Era nobil în faptă, smerit în cuget, de neajuns în vârtute, dar foarte apropiat în convorbire, blând, nemânios, compătimitor, dulce la cuvânt și mai dulce la fire; îngeresc la chip și mai îngeresc în cuget, liniștit în muștrare, convingător în laudă... Firea sa era de ajuns pentru pregătirea fiilor săi duhovnicești, cu foarte puțină trebuință de cuvinte... Viața și purtările sale alcătuiesc chipul desăvârșit al episcopului și învățăturile sale legea Ortodoxiei...

[Către monahi]... orice gândea el era lege pentru dânșii și dimpotrivă, ce nu încuviința, ei lepădau. Hotărârile lui erau pentru aceștia tablele legii lui Moisi și îl cinsteau mai mult decât se cuvine sfinților...

Laude unul postirile și rugăciunile sale, ca și cum ar fi fost fără de trup și nematerialnic; altul, neistovirea și râvna sa în privegheri și psalmodie; altul, sprijinirea celor nevoiași; altul purtarea-i neînduplecată față de cei puternici și bunăvoirea față de cei neînsemnați. Prăznuiască fecioarele pe prietenul Mirelui... pustnicii pe cel ce dă aripi căii lor, chinoviții, pe legiuitorul, cei simpli, pe călăuzitorul, contemplatorii, pe cuvântătorul de Dumnezeu... năpăstuiții, mângâierea lor, bătrânii, toiagul lor, tinerii, pe învățătorul, săracii, vistieria lor, bogații, pe iconomul. Chiar și văduvele cred că-l

vor lăuda pe ocrotitorul lor, orfanii, pe părintele lor, sărmanii, pe binefăcătorul, străinii, pe găzduitorul, frații, pe cel cu dragoste frățească, bolnavii, pe doftorul lor...

Și-a săvârșit viața la bătrâneți cinstite și s-a alăturat Părinților săi, patriarhi, proroci, apostoli și mucenici, care s-au luptat pentru credință.¹

¹ Fragment din cuvântarea *On the great Athanasius*, în *NPNE, Vol. VII: Gregory Nazianzen*, editată de P. Schaff, Eerdmans Publ. Co., Grand Rapids, retipărită în 1975.

Cuprins

<i>Cuvânt înainte</i>	7
<i>Introducere</i>	9
Capitolul 1: Anii tinereții.....	17
Capitolul 2: Arieni	29
Capitolul 3: Soborul de la Niceea	38
Capitolul 4: Noul episcop.....	46
Capitolul 5: Uneltirea.....	55
Capitolul 6: Surghiunul.....	64
Capitolul 7: Păstor și învățător	80
Capitolul 8: Pustia	87
Capitolul 9: Ultimii ani	98
<i>Anexa A: Alexandria</i>	111
<i>Anexa B: Viața în Egipt</i>	119
<i>Anexa C: Biserica din Egipt</i>	127
<i>Anexa D: Sfântul Constantin</i>	131
<i>Anexa E: Monahismul</i>	136
<i>Anexa F: Îndrumar pentru întrebuințarea psalmilor</i> .	140
<i>Anexa G: Importanța cântării psalmilor</i>	146
<i>Cronologie</i>	148
<i>Despre marele Atanasie</i>	150
<i>Stihoavna de la Vecernia Sfântului Atanasie</i>	152
<i>Bibliografie</i>	154